

بررسی روند تغییرات جمعیت بی‌همسر به دلیل طلاق در سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ایران: ۹۵-۱۳۶۵

ملیحه علی مندگاری^{†*} و فریبا سادات بنی‌هاشمی[‡]

[†] دانشگاه یزد

[‡] مرکز آمار ایران

چکیده. مقاله حاضر با هدف مطالعه روند تغییرات جمعیت بی‌همسر به دلیل طلاق طی ۵ دوره سرشماری ۹۵-۱۳۶۵ و برخی از ویژگی‌های جمعیت شناختی، اقتصادی و اجتماعی آنان در سطح استان‌های کشور پرداخته است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که بیشترین نسبت افراد بی‌همسر به دلیل طلاق به افراد متأهل در استان‌های تهران، البرز و کرمانشاه در تمام دوره‌های سرشماری در بین استان‌ها هم برای مردان و هم برای زنان مشاهده است. استان‌های چهارمحال و بختیاری، یزد، کهگیلویه و بویراحمد و ایلام، استان‌هایی هستند که در بیشتر این سالها در پایین لیست این نسبت قرار داشته‌اند. نرخ بی‌سوادی در تمام سال‌های سرشماری بین افراد بی‌همسر به دلیل طلاق کمتر از افراد دارای همسر بوده است. این روند برای هر دو جنس یکسان است. مردانی که به دلیل طلاق بی‌همسر هستند بیش از این‌که شاغل باشند بیکار هستند و زنان مطلقه نیز به شدت نیازمند حضور در بازار کار هستند. مردان بعد از طلاق تمایل بیشتری پیدا کرده‌اند که به خانوار قبلی خود بازگردند، در حالی‌که زنان خود خانواده مستقلی تشکیل می‌دهند و در نقش سرپرست خانوار ظاهر می‌شوند. مطالعه مستمر عوامل و پیامدهای طلاق برای جلوگیری از مواجه شدن ناگهانی با یک وضعیت بحرانی لازم و ضروری است. پیشنهاد می‌شود برای مطالعه عمیق‌تر درباره طلاق و نیز مطالعه آن در گستره جغرافیای کشور پیمایش ملی خانواده صورت گیرد و زمینه دسترسی به داده‌های طولی در حوزه تحولات ازدواج و طلاق و پویایی‌های خانواده فراهم شود.

* نویسنده‌ی عهده‌دار مکاتبات

دریافت: ۱۳۹۹/۸/۱۰، پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۱۳.

واژگان کلیدی: جمعیت بی‌همسر به دلیل طلاق، سواد، وضع فعالیت، ترتیبات زندگی، سرشماری عمومی نفوس و مسکن.

۱- مقدمه و بیان مسئله

همراه با روند تحولات اقتصادی - اجتماعی جوامع مختلف طی یکی دو قرن گذشته، روابط و عناصر درونی خانواده نیز تغییرات پرشتاب و بی‌سابقه‌ای را تجربه نموده است. شواهد موجود ([۱، ۴، ۶، ۸]) حاکی از آن است که برخی روندها و پدیده‌هایی که در دهه‌های گذشته منجر به تحول و دگرگونی خانواده در جوامع غربی شده‌اند، امروز به درجات مختلف در خانواده ایرانی نیز بروز و ظهور یافته‌اند. تغییر موقعیت و جایگاه زنان و موازنه قدرت آن‌ها با مردان، افزایش سن ازدواج، دگرگونی ارزش‌ها، تغییر نگرش نسبت به نقش‌های خانوادگی (زن، شوهر، والدین، فرزندان)، افقی شدن ساختار قدرت در ارتباط میان والدین و فرزندان، فردگرایی و افزایش میزان طلاق از جمله تغییرات پیش روی خانواده‌هاست. امروزه طلاق یک مسئله جهانی است. بر اساس آمار و اطلاعات ازدواج و طلاق منتشرشده توسط بخش آمار اتحادیه اروپا، در میان کشورهای عضو اتحادیه اروپا در سال ۱۹۶۵، میزان خام ازدواج ۷/۸ درصد و میزان خام طلاق ۰/۸ بوده است. در سال ۲۰۱۵ با وجود کاهش شدید در میزان خام ازدواج که به ۴/۳ رسیده بود، میزان طلاق به ۱/۸ افزایش یافته بود. نگاهی به وضعیت طلاق در ایران، نشان می‌دهد که همراه با افزایش جمعیت (از ۵۶ میلیون نفر در سال ۱۳۷۰ تا ۸۲ میلیون نفر در سال ۱۳۹۷) تعداد طلاق (از ۴۰ هزار در سال ۱۳۷۰ به ۱۶۹ هزار در سال ۱۳۹۷) و ازدواج (۴۵۳ هزار در سال ۱۳۷۰ به ۶۷۳ هزار در سال ۱۳۹۷) نیز رو به افزایش بوده است (سالنامه سازمان ثبت احوال کشور ۱۳۹۶ و گزارش سازمان ثبت احوال ۱۳۹۷). آمارها نشان می‌دهد که با توجه به هرم سنی جمعیت کشور و انفجار جمعیت در دهه ۱۳۶۰، تعداد ازدواج در سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۱ به اوج خود رسیده که سن ازدواج متولدین دهه ۱۳۶۰ بوده است. از سال ۱۳۹۱ تاکنون هم تعداد و هم میزان ازدواج رو به کاهش نهاده است. اما تعداد طلاق در این سال‌ها تقریباً همیشه رو به افزایش بوده است [۲]. از سوی دیگر در بین استان‌های کشور نیز تفاوت‌های زیادی از نظر الگوهای جمعیت‌شناختی طلاق و سایر متغیرها نظیر متغیرهای اقتصادی و اجتماعی وجود دارد. بررسی این

تفاوت‌ها از این منظر مهم است که برای پیدا کردن راه حل کاهش طلاق باید به این تفاوت‌ها توجه کرد و نمی‌توان با یک دستورالعمل واحد برای تمام استان‌های کشور سیاست‌گذاری نمود. بررسی سطح و روند افراد بی‌همسر به دلیل طلاق و ویژگی‌های این گونه افراد کمتر مورد مطالعه قرار گرفته است. با توجه به آمار و اطلاعات زیادی که در سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن وجود دارد، مطالعه این افراد و شفاف کردن وضعیت آنان می‌تواند به درک بهتر وضعیت افراد طلاق گرفته بنماید. به ویژه این که سرشماری در تمام استان‌های کشور انجام شده است و می‌تواند امکان مقایسه استانی را نیز فراهم آورد و نیز می‌توان نتیجه واقعی برای کشور متصور شد. در این مقاله تلاش شده تا براساس داده‌های حاصل از سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ایران، روند تغییرات جمعیت بی‌همسر به دلیل طلاق طی ۵ دوره سرشماری ۹۵-۱۳۶۵ و برخی از ویژگی‌های جمعیت شناختی، اقتصادی و اجتماعی آنان در سطح استان‌های کشور وجود مورد مقایسه و شناسایی قرار گیرند.

۲- روش تحقیق و داده‌ها

مقاله حاضر با هدف مطالعه روند تغییرات جمعیت بی‌همسر به دلیل طلاق طی ۵ دوره سرشماری ۹۵-۱۳۶۵ و برخی از ویژگی‌های جمعیت شناختی، اقتصادی و اجتماعی آنان در سطح استان‌های کشور پرداخته است. در چارچوب روش شناسی کمی، روش تحلیل ثانویه یا تحلیل داده‌های ثانویه روشی است که در آن محقق بدون رفتن به میدان تحقیق و گردآوری داده، به واکاوی و تحلیل ابعاد مختلف موضوع مورد بررسی بر اساس داده‌های قبل گردآوری شده توسط افراد یا مراکز آماری می‌پردازد. در این بخش بر اساس داده‌های حاصل از ۵ دوره سرشماری عمومی نفوس و مسکن ایران به تحلیل ثانویه ویژگی‌های افرادی که در سرشماری‌های به عنوان افراد بی‌همسر به دلیل طلاق شناخته شده‌اند، پرداخته می‌شود. در جدول ۱ و ۲ برای محاسبه رشد از داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۵۵ نیز استفاده شده است. در باقی جداول از فایل نمونه این سرشماری‌ها استفاده شده است که بر روی درگاه مرکز آمار ایران قرار دارد. بنابراین اطلاعات این جداول برآورد است و بر این اساس و نیز جامعه محدودتر (اطلاعات شامل جمعیت خانوارهای معمولی ساکن است) داده‌های به دست آمده با اطلاعات کل

سرشماری مقداری تفاوت دارد. این تفاوت در تفسیر و تعبیر اطلاعات مشکلی ایجاد نمی‌کند، زیرا نمونه‌گیری بر اساس ضوابط علمی صورت گرفته است و خطای برآورد قابل قبول است.

۳- یافته‌های پژوهش

۳-۱- جمعیت و رشد آن و رشد جمعیت افراد بی‌همسر به دلیل طلاق

تعداد افراد بی‌همسر به دلیل طلاق همزمان با رشد جمعیت کشور از سال ۱۳۵۵ تا سال ۱۳۹۵ بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن به طور مرتب افزایش یافته است. اما نرخ رشد آن متفاوت بوده است. جدول ۱ نرخ رشد جمعیت و نرخ رشد جمعیت بی‌همسر به دلیل طلاق را نشان می‌دهد. مشاهده می‌شود که نرخ رشد جمعیت کشور در بین سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵ بالاترین نرخ رشد در میان این سال‌ها بوده است. اما بیشترین نرخ رشد جمعیت بی‌همسر به دلیل طلاق بین سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ با رقم ۸/۸ اتفاق افتاده است. روند این نرخ در شکل ۱ به خوبی نشان داده می‌شود.

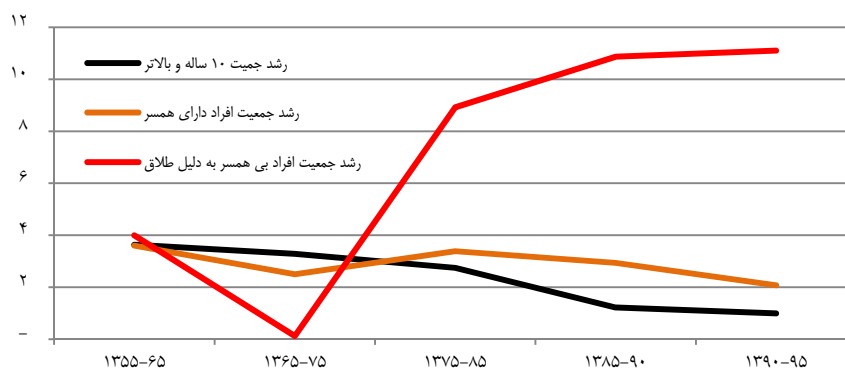
جدول ۱- رشد جمعیت کل، رشد جمعیت افراد دارای همسر و رشد جمعیت افراد بی‌همسر به دلیل طلاق ۱۳۵۵-۹۵

مشخصه جمعیتی	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
جمعیت ۱۰ ساله و بالاتر	۲۳,۰۰۲,۴۹۷	۳۲,۸۷۰,۳۶۳	۴۵,۴۰۱,۰۸۳	۵۹,۵۲۲,۷۴۷	۶۳,۲۴۰,۵۹۲	۶۶,۴۲۱,۹۸۹
جمعیت افراد دارای همسر	۱۳,۰۲۳,۷۹۲	۱۸,۵۴۶,۳۸۱	۲۳,۷۴۳,۸۱۷	۳۳,۱۱۳,۱۵۸	۳۸,۲۶۲,۰۱۴	۴۲,۳۹۹,۷۹۲
جمعیت افراد بی‌همسر به دلیل طلاق	۱۱۱,۴۰۸	۱۶۴,۸۶۶	۱۶۶,۸۲۷	۳۹۲,۰۷۵	۶۵۶,۸۵۲	۱,۱۱۱,۸۶۶
رشد جمعیت ۱۰ ساله و بالاتر	-	۳,۶۳	۳,۲۸	۲,۷۵	۱,۲۲	۰,۹۹
رشد جمعیت افراد دارای همسر	-	۳,۶	۲,۵	۳,۳۸	۲,۹۳	۲,۰۷
رشد جمعیت افراد بی‌همسر به دلیل طلاق	-	۴	۰,۱۲	۸,۹۲	۱۰,۸۷	۱۱,۱

منبع: محاسبه شده بر اساس داده‌های سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۵۵-۹۵

نرخ رشد جمعیت بی‌همسر به دلیل طلاق در بین سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ به پایین‌ترین سطح خود رسیده بود سپس بین سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ از رشد آن کاسته شد و در بین سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ شیب ملایمی پیدا کرده است. این نوسانات با ساختار سنی

کشور مانند تعداد طلاق ثبت شده در کشور رابطه قوی دارد. رشد جمعیت افراد دارای همسر نیز در سال‌های ۱۳۸۵ به بعد با شیب ملایمی رو به کاهش است.

شکل ۱- روند نرخ رشد جمعیت کل و نرخ رشد جمعیت بی‌همسر به دلیل طلاق ۱۳۵۵-۹۵

۳-۲- طلاق در استان‌های کشور

وضعیت افراد بی‌همسر به دلیل طلاق در استان‌های کشور نیز می‌تواند نکات مهمی ارائه نماید. در واقع در این بخش بررسی می‌کنیم که آیا در گستره جغرافیایی کشور وضعیت به یکسان است یا تغییر می‌کند؟

نسبت افراد بی‌همسر به دلیل طلاق به افراد دارای همسر به عنوان شاخصی که استان‌ها را با یکدیگر مقایسه کنیم انتخاب شده است. این شاخص براساس داده‌های ۵ دوره اخیر سرشماری عمومی نفوس و مسکن محاسبه و در جدول ۲ نشان داده شده است. مشاهده می‌شود که روند این نسبت در تمام استان‌های کشور به یک شکل بوده است. یعنی بعد از کاهش این نسبت در سال ۱۳۷۵ نسبت به سال ۱۳۶۵ (بجز در دو استان سیستان و بلوچستان و کهگیلویه و بویراحمد برای زنان) تا سال ۱۳۹۵ افزایش داشته است. به ویژه در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال‌های قبل افزایش بیشتری داشته است. این روند هم برای مردان و هم برای زنان به همین ترتیب بوده است. اما سطح این نسبت در استان‌های کشور متفاوت است. بیشترین این نسبت در استان‌های تهران، البرز و کرمانشاه در تمام دوره‌های سرشماری در بین استان‌ها هم برای مردان و هم برای زنان بیشترین نسبت داشته است.

جدول ۲- نسبت افراد بی‌همسر به دلیل طلاق به افراد دارای همسر در استان‌های کشور ۹۵-۱۳۶۵ (هزار نفر)

نام استان	۱۳۶۵		۱۳۷۵		۱۳۸۵		۱۳۹۰		۱۳۹۵	
	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد
کل کشور	۱۱۰۲	۶۷	۹۳	۴۷	۸۵	۱۵۲	۱۱۲	۲۳۱	۱۸۸	۳۳۷
آذربایجان شرقی	۷۸۷	۷۵	۶۵	۳۳	۵۲	۹۷	۸۲	۱۵۷	۱۲۸	۲۴۱
آذربایجان غربی	۸۷۳	۶۹	۷۳	۴۵	۷۳	۱۱۶	۸۱	۱۵۲	۱۳۷	۲۴۲
اردبیل	-	-	۵۴	۲۸	۴۶	۱۰۴	۶۱	۱۳۸	۱۱۳	۲۱۸
اصفهان	۷۷۵	۴۲	۷۳	۳۳	۷۳	۱۲۴	۹۷	۱۹۱	۱۸۳	۳۰
البرز	-	-	-	-	-	-	-	-	۲۸۱	۵۲۱
ایلام	۸۵۳	۷۴	۵۷	۳۳	۵۷	۸۹	۴۸	۹۷	۱۰۱	۱۶۴
بوشهر	۱۱۳۳	۵۵	۳۷	۳۷	۶۵	۱۳۷	۶۱	۱۷۱	۱۲۲	۲۵۶
تهران	۱۷۵۲	۹۳	۱۴	۷۶	۱۳۶	۲۳۲	۱۹۲	۳۷۴	۲۸۹	۵۲۱
چهارمحال و بختیاری	۵۵۹	۲۵	۵۱	۲۲	۳۸	۷۹	۴۵	۱۰۷	۸۷	۱۶
خراسان جنوبی	-	-	-	-	۵۵	۱۰۱	۵۸	۱۳۹	۸۹	۱۹
خراسان رضوی	۱۰۱۹	۶۱	۴۴	۹۲	۸۳	۱۸۵	۱۱۶	۲۹۸	۱۹۲	۳۹۹
خراسان شمالی	-	-	-	-	۵۹	۱۲۳	۷۱	۱۸۹	۱۲۳	۲۶۷
خوزستان	۱۱۲۶	۶۹	۴۷	۹۶	۶۸	۱۲۸	۸۵	۱۷۷	۱۴۶	۲۴۳
زنجان	۷۶۸	۶۵	۶	۳۵	۶۳	۱۱۴	۶۱	۱۵۴	۱۱۶	۲۳۹
سمنان	۸۲۴	۴۷	۳۱	۶۷	۵۶	۱۱۲	۷۸	۱۸۳	۱۷۲	۲۹۶
سیستان و بلوچستان	۱۰۶۹	۴۵	۳۹	۱۰۸	۷۱	۱۶۲	۹۷	۲۱۵	۱۲۷	۲۴۴
فارس	۱۱۳۵	۵۶	۳۹	۹۲	۷۵	۱۴۵	۹۱	۲۰۲	۱۷۲	۳۰۹
قزوین	-	-	-	-	۵۳	۹۹	۷۷	۱۶۴	۱۴۱	۲۴۹
قم	-	-	۴	۹	۸۴	۱۵۲	۹۵	۲۱۹	۱۶۷	۳۱۹
کردستان	۱۱۵۱	۹	۶۱	۸۵	۹۳	۱۳۲	۱۰۸	۱۹	۱۸۸	۲۸۲
کرمان	۱۱۹۷	۵۴	۳۶	۱۰	۷۱	۱۴۸	۹۶	۲۱۲	۱۵۴	۲۷۹
کرمانشاه	۱۴۱۹	۱۰۱	۶۷	۱۱۳	۱۱۷	۱۷۲	۱۳۸	۲۴۳	۲۳۸	۳۴۷
کهگیلویه و بویراحمد	۶۶۲	۳۵	۲۳	۷۶	۴۵	۱۰۶	۴۶	۱۲۴	۱۰۳	۲۰۱
گلستان	-	-	-	-	۵۷	۱۰۶	۹۸	۱۸۶	۱۶۵	۲۹۲
گیلان	۸۱۷	۶۱	۴۱	۶۹	۸۳	۱۲۴	۱۳۴	۲۳	۲۳۳	۳۶۸
لرستان	۱۱۶	۶۵	۴۵	۸۴	۷۱	۱۱۵	۹	۱۶۱	۱۵۴	۲۳۶
مازندران	۶۶۲	۴۵	۳۴	۶۱	۶۱	۱۱۳	۹۶	۲۰۷	۱۹۹	۳۵۷
مرکزی	۷۹	۵۱	۳۱	۷	۷۵	۱۲۵	۹۸	۱۸۹	۱۷۶	۲۹۱
هرمزگان	۱۵۰۹	۶۹	۵۹	۱۳۹	۹۶	۱۸۹	۹۶	۲۲۱	۱۶	۳۲۱
همدان	۱۰۳۴	۷۶	۴۱	۷۸	۹	۱۴۲	۱۰۲	۱۹	۱۵۳	۲۶۳
یزد	۷۰۹	۵۷	۲۱	۵۲	۳۸	۷۶	۵۱	۱۲۵	۹۷	۲۰۲

محاسبه شده براساس داده‌های سرشماری‌ها، برای استان‌هایی که جدید تاسیس شده‌اند خط فاصله گذاشته شده است.

این نسبت برای زنان خراسان رضوی در سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ صعود زیادی داشته است و این استان را در بین استان‌های با نسبت بالا قرار داده در حالی که برای مردان این گونه نبوده است. این نسبت مردان استان کردستان در سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ در بالای بیشترین نسبت میان سایر استان‌ها قرار داده بود ولی در سرشماری‌های بعدی سایر استان‌ها گوی سبقت را از این استان ربوده‌اند. همچنین زنان استان هرمزگان در سه سرشماری ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ در میان استان‌های با نسبت بالا بوده‌اند ولی در دو سرشماری بعدی رتبه‌های پایین‌تری داشته‌اند. استان‌های چهارمحال و بختیاری، یزد، کهگیلویه و بویراحمد و ایلام استان‌هایی هستند که در بیشتر این سال‌ها در پایین لیست این نسبت قرار داشته‌اند. این سطح هم برای مردان و هم برای زنان این استان‌ها صادق بوده است. برای بررسی بیشتر وضعیت استان‌ها در جدول ۳ نگاهی می‌کنیم به نرخ رشد این نسبت بین سال‌های سرشماری. مشاهده می‌شود که این نرخ برای برخی استان‌های مانند یزد، ایلام و مردان چهارمحال و بختیاری که سطح پایین‌تری در این نسبت داشتند بیشتر از سایر استان‌ها شده است.

۳-۳- طلاق و سواد

در جدول ۴ می‌توان نرخ بی‌سوادی افراد بی‌همسر به دلیل طلاق را با افراد دارای همسر مقایسه نمود. مشاهده می‌شود که نرخ بی‌سوادی در تمام سال‌ها بین افراد بی‌همسر به دلیل طلاق کمتر از افراد دارای همسر بوده است. این روند برای هر دو جنس یکسان است. بالاتر بودن نرخ بی‌سوادی در زنان البته متأثر از نرخ بی‌سوادی کل است که به طور کلی برای زنان بیشتر از مردان می‌باشد. این نشان می‌دهد که افراد بی‌سواد کمتر طلاق می‌گیرند یا بعد از طلاق سریع‌تر ازدواج می‌کنند.

جدول ۳- نرخ رشد نسبت افراد بی همسر به دلیل طلاق به افراد دارای همسر به تفکیک جنس در استان‌های کشور ۹۵-۱۳۶۵

نام استان	مرد				زن			
	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۶۵-۷۵	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۶۵-۷۵
آذربایجان شرقی	۹۳	۹۷	۴۷	-۸	۹	۱۰	۴۱	-۱۹
آذربایجان غربی	۱۱۱	۲۲	۴۹	-۴۱	۹۷	۵۶	۴۸	-۱۸
اردبیل	۱۲۹	۶۱	۵۲	-	۹۷	۵۷	۶۹	-
اصفهان	۱۳۵	۵۸	۸۳	-۲۴	۹۴	۹۱	۵۴	-۰۶
البرز	۱۱۴	-	-	-	۹۲	-	-	-
ایلام	۱۶۲	-۳۶	۵۸	-۷۸	۱۱۱	۱۷	۴۵	-۳۹
بوشهر	۱۴۷	-۱۳	۵۷	-۳۸	۸۵	۴۵	۳۹	-۱۹
تهران	۸۵	۷۱	۶	-۲	۶۸	۱۰۱	۵۲	-۲۲
چهارمحال و بختیاری	۱۴۳	۳۳	۵۷	-۱۴	۸۵	۶۲	۴۴	-۰۹
خراسان جنوبی	۹۱	۰۹	-	-	۶۵	۶۵	-	-
خراسان رضوی	۱۰۶	۶۹	۶۶	-۳۳	۶	۱۰	۷۳	-۱
خراسان شمالی	۱۱۵	۳۹	-	-	۷۲	۸۹	-	-
خوزستان	۱۱۴	۴۵	۳۷	-۳۷	۶۵	۶۸	۲۹	-۱۶
زنجان	۱۳۸	-۰۵	۶۱	-۶۱	۹۲	۶۲	۶۶	-۲۴
سمنان	۱۷۱	۶۹	۶۲	-۴۲	۱۰۱	۱۰۴	۵۲	-۲
سیستان و بلوچستان	۵۶	۶۶	۶۲	-۱۴	۲۵	۵۸	۴۱	۰۱
فارس	۱۳۷	۳۹	۶۷	-۳۵	۸۹	۶۸	۴۷	-۲۱
قزوین	۱۲۸	۷۶	-	-	۸۸	۱۰۵	-	-
قم	۱۲۱	۲۳	۷۷	-	۷۸	۷۶	۵۵	-
کردستان	۱۱۶	۳۱	۴۲	-۳۸	۸۲	۷۵	۴۵	-۳
کرمان	۱۰	۶۱	۷۱	-۴	۵۶	۷۴	۴	-۱۷
کرمانشاه	۱۱۵	۳۳	۵۷	-۴	۷۴	۷۱	۴۳	-۲۲
کهگیلویه و بویراحمد	۱۷۵	۰۴	۷۱	-۴۱	۱۰۲	۳۱	۳۴	۱۴
گلستان	۱۱۱	۱۱۲	-	-	۹۵	۱۲	-	-
گیلان	۱۱۸	۱۰	۷۳	-۳۸	۹۸	۱۳۲	۶	-۱۶
لرستان	۱۱۳	۴۸	۴۷	-۳۶	۸	۶۹	۳۲	-۳۲
مازندران	۱۵۶	۹۵	۵۹	-۲۶	۱۱۵	۱۲۸	۶۴	-۰۸
مرکزی	۱۲۴	۵۶	۹۲	-۵	۸۹	۸۷	۶	-۱۲
هرمزگان	۱۰۸	۰	۵	-۱۶	۷۸	۳۲	۳۱	-۰۸
همدان	۸۵	۲۴	۸۳	-۶	۶۷	۵۹	۶۲	-۲۸
یزد	۱۳۹	۶	۶۳	-۹۷	۱۰۱	۱۰۴	۴	-۳۱

محاسبه شده براساس داده‌های سرشماری‌ها، برای استان‌هایی که جدید تاسیس شده‌اند خط فاصله گذاشته شده است.

جدول ۴- نرخ بی‌سوادی افراد بی‌همسر به دلیل طلاق و افراد دارای همسر به تفکیک جنس ۹۵-۱۳۵۵

سال	مرد و زن		مرد		زن	
	دارای همسر	بی‌همسر به دلیل طلاق	دارای همسر	بی‌همسر به دلیل طلاق	دارای همسر	بی‌همسر به دلیل طلاق
۱۳۶۵	۵۵۹	۴۸۸	۴۷۱	۳۷۳	۶۴۵	۵۵۷
۱۳۷۵	۳۳۱	۳۱	۲۷۶	۲۴۹	۳۸۶	۳۴۱
۱۳۸۵	۲۱۴	۱۷۲	۱۷۶	۱۲۷	۲۵۲	۱۹۷
۱۳۹۰	۱۸۲	۱۲۴	۱۵۳	۹۵	۲۰۹	۱۳۷
۱۳۹۵	۱۴۵	۸۳	۱۲۲	۶۳	۱۶۸	۹۵

محاسبه شده بر اساس داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۹۵-۱۳۵۵

۳-۴- طلاق و تحصیلات

سطح تحصیلات یکی از متغیرهایی است که می‌تواند بر روی وضع زناشویی به ویژه طلاق اثر داشته باشد. در جدول ۵ افراد بی‌همسر به دلیل طلاق و دارای همسر از نظر سطح تحصیلات در ۵ دوره سرشماری بررسی شده است. در سال ۱۳۶۵ سهم افراد بی‌همسر به دلیل طلاق با سطح تحصیلات عالی برای مردان و زنان بیشتر از سطوح دیگر تحصیلات بوده است. در سال ۱۳۷۵ که سهم افراد بی‌همسر به دلیل طلاق نسبت به تمام دوره‌ها کمتر است و بیشترین سهم برای مردان به سطح عالی و متوسطه و برای زنان همچنان سطح عالی بوده است. در سال ۱۳۸۵، این سهم برای مردان در مقاطع راهنمایی و متوسطه بیشتر شده است و برای زنان همچنان سطح عالی بیشترین سهم را دارد. در سال ۱۳۹۵ و ۱۳۹۰ وضعیت مردان همچنان در سطوح راهنمایی و متوسطه است و برای زنان نیز سطح عالی بیشترین سهم را دارد. به این ترتیب از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ سهم مردان بی‌همسر به دلیل طلاق از سطوح بالاتر تحصیلات به سطوح پایین‌تر تحصیلات تغییر یافته است. اما برای زنان در تمام دوره‌ها بیشترین سهم در اختیار افراد با تحصیلات عالی بوده است.

جدول ۵- درصد افراد دارای همسر و افراد بی همسر به دلیل طلاق بر حسب سطح تحصیلات و به تفکیک جنس ۹۵-۱۳۶۵

مشخصه‌های جمعیتی	۱۳۶۵		۱۳۷۵		۱۳۸۵		۱۳۹۰		۱۳۹۵		
	دارای همسر	طلاق	دارای همسر	طلاق	دارای همسر	طلاق	دارای همسر	طلاق	دارای همسر	طلاق	
مرد	ابتدایی و سوادآموزی	۹۹٫۴	۰٫۶	۹۹٫۷	۰٫۳	۹۹٫۴	۰٫۶	۹۹٫۱	۰٫۹	۹۸٫۶	۱٫۴
	راهنمایی	۹۹٫۱	۰٫۹	۹۹٫۵	۰٫۵	۹۹	۱	۹۸٫۷	۱٫۳	۹۷٫۸	۲٫۲
	متوسطه و دیپلم	۹۹٫۱	۰٫۹	۹۹٫۳	۰٫۷	۹۹	۱	۹۸٫۷	۱٫۳	۹۷٫۷	۲٫۳
	عالی	۹۸٫۹	۱٫۱	۹۹٫۳	۰٫۷	۹۹٫۱	۰٫۹	۹۹	۱	۹۸٫۱	۱٫۹
	سایر	۹۹٫۴	۰٫۶	۹۹٫۷	۰٫۳	۹۹٫۱	۰٫۹	۹۹٫۱	۰٫۹	۹۸٫۴	۱٫۶
زن	ابتدایی و سوادآموزی	۹۸٫۹	۱٫۱	۹۹٫۲	۰٫۸	۹۸٫۷	۱٫۳	۹۸٫۲	۱٫۸	۹۷٫۶	۲٫۴
	راهنمایی	۹۸٫۷	۱٫۳	۹۹	۱	۹۸٫۴	۱٫۶	۹۷٫۴	۲٫۶	۹۶٫۵	۳٫۵
	متوسطه و دیپلم	۹۸٫۳	۱٫۷	۹۸٫۸	۱٫۲	۹۸٫۳	۱٫۷	۹۷٫۲	۲٫۸	۹۶٫۱	۳٫۹
	عالی	۹۷٫۴	۲٫۶	۹۸٫۳	۱٫۷	۹۸٫۱	۱٫۹	۹۷٫۲	۲٫۸	۹۵٫۷	۴٫۳
	سایر	۹۸٫۸	۱٫۲	۹۸٫۸	۱٫۲	۹۸٫۳	۱٫۷	۹۷٫۹	۲٫۱	۹۶٫۶	۳٫۴

محاسبه شده بر اساس داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۹۵-۱۳۶۵

۳-۵- طلاق و وضع فعالیت

وضعیت اشتغال و بیکاری افراد بی همسر به دلیل طلاق با افراد دارای همسر در جدول ۶ مقایسه شده است. نرخ مشارکت مردان بی همسر به دلیل طلاق اختلاف قابل توجهی با نرخ مشارکت مردان دارای همسر دارد. این نرخ در مردان بی همسر به دلیل طلاق بسیار کمتر از مردان دارای همسر است. در حالی که نرخ بیکاری مردان بی همسر به دلیل طلاق بسیار بیشتر از افراد دارای همسر است. این روند در تمام دوره‌های سرشماری از سال ۱۳۶۵ تا سال ۱۳۹۵ به همین صورت بوده است. به این ترتیب مردانی که به دلیل طلاق بی همسر هستند از نظر فعالیت در بازار کار مشکلاتی دارند. بیش از این که شاغل باشند بیکار هستند. شاید یک دلیل برای این که این مردان وارد ازدواج مجدد نشده‌اند وضعیت آنان در بازار کار باشد. اما برای زنان وضعیت به گونه دیگری است. نرخ مشارکت برای زنان بی همسر به دلیل طلاق بسیار بیشتر از زنان دارای همسر است. همچنین نرخ بیکاری آنان نیز بیشتر از زنان دارای همسر است. این اعداد نشان می‌دهد که زنان

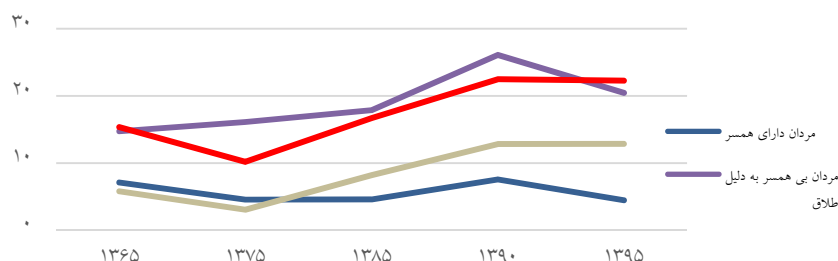
بی‌همسر به دلیل طلاق به شدت نیازمند حضور در بازار کار هستند. این روند برای تمام سال‌های مورد بررسی به همین شکل بوده است. نرخ مشارکت اقتصادی مردان دارای همسر و بی‌همسر به دلیل طلاق از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ رو به کاهش است در حالی‌که این روند برای زنان برعکس است.

جدول ۶- نرخ مشارکت و نرخ بیکاری بر حسب وضع زناشویی و به تفکیک جنس -۹۵-۱۳۶۵

مشخصه جمعیتی	۱۳۶۵		۱۳۷۵		۱۳۸۵		۱۳۹۰		۱۳۹۵	
	نرخ مشارکت	نرخ بیکاری	نرخ مشارکت	نرخ بیکاری	نرخ مشارکت	نرخ بیکاری	نرخ مشارکت	نرخ بیکاری	نرخ مشارکت	نرخ بیکاری
کل	۳۹	۱۴۲	۳۵۳	۹۱	۳۹۴	۱۲۸	۳۸۱	۱۴۸	۳۹	۱۲۶
مرد	۶۸۴	۱۲۹	۶۰۸	۸۵	۶۵۶	۱۰۸	۶۴۶	۱۳۱	۶۴۳	۱۰۶
دارای همسر	۹۱۳	۷۱	۸۸۷	۴۶	۸۵۱	۴۶	۸۱۲	۷۶	۷۹	۴۵
بی‌همسر بدلیل طلاق	۷۶۴	۱۴۷	۶۹۱	۱۶۱	۷۱۷	۱۷۹	۷۱۴	۲۶۱	۷۷۸	۲۰۵
زن	۸۲	۲۵۴	۹۱	۱۳۳	۱۲۴	۲۳۳	۱۱۴	۲۴۲	۱۳۲	۲۲۶
دارای همسر	۶۶	۵۸	۹۳	۳۱	۱۱۳	۸۲	۹۱	۱۲۸	۱۱۸	۱۲۸
بی‌همسر بدلیل طلاق	۲۲	۱۵۳	۲۴۱	۱۰۲	۳۳	۱۶۷	۳۵۱	۲۲۵	۳۳۴	۲۲۳

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

شکل ۲، روند نرخ بیکاری مردان و زنان دارای همسر و بی‌همسر به دلیل طلاق را از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ نشان می‌دهد. نرخ بیکاری مردان و زنان بی‌همسر به دلیل طلاق در بالای شکل و مردان و زنان دارای همسر در پایین شکل قرار گرفته‌اند. این نشان می‌دهد یکی از تفاوت‌های بارز مردان و زنان بی‌همسر به دلیل طلاق با مردان و زنان دارای همسر حضور آنان در بازار کار است.

شکل ۲- نرخ بیکاری مردان و زنان دارای همسر و بی همسر به دلیل طلاق ۹۵-۱۳۶۵

۳-۶- طلاق و ترتیبات زندگی

جدول ۷ ترتیبات زندگی افراد بی همسر به دلیل طلاق را در مقایسه با افراد دارای همسر طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ نشان می‌دهد. ارقام نشان می‌دهد که مردان دارای همسر عموماً سرپرست خانوار هستند و این وضعیت در تمام سال‌های سرشماری به همین منوال بوده است. ولی مردان بی همسر به دلیل طلاق روند متفاوتی دارند. ۶۱/۹ درصد مردان بی همسر به دلیل طلاق در سال ۱۳۶۵ سرپرست خانوار بودند و تنها ۲۶/۵ درصد آنان فرزند خانوار بودند. اما طی این سال‌ها درصد مردان بی همسر به دلیل طلاق که سرپرست بودند کاهش یافته است و در سال ۱۳۹۵ به ۴۹/۹ درصد رسیده است. برعکس درصد مردان بی همسر به دلیل طلاق که فرزند بوده‌اند از ۲۶/۵ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۴۶/۵ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. یعنی مردان بعد از طلاق تمایل بیشتری پیدا کرده‌اند که به خانوار قبلی خود بازگردند. در مورد زنان وضعیت متفاوت است. زنان دارای همسر به طور غالب همسر سرپرست خانوار معرفی شده‌اند. سهم زنان بی همسر به دلیل طلاق که در سال ۱۳۶۵ سرپرست خانوار بودند ۳۵/۴ درصد بوده است که به ۶۰ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. این نشان می‌دهد که زنان استقلال بیشتری در این سال‌ها کسب کرده‌اند و توانایی اداره زندگی خودشان را دارند. سهم زنان بی همسر به دلیل طلاق که فرزند خانوار معرفی شده‌اند تغییر زیادی در این سال‌ها نداشته است.

جدول ۷- ترتیبات زندگی افراد دارای همسر و افراد بی‌همسر به دلیل طلاق ۹۵-۱۳۶۵

مشخصه جمعیتی	۱۳۶۵		۱۳۷۵		۱۳۸۵		۱۳۹۰		۱۳۹۵	
	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد
سرپرست خانوار	۹۳/۱	۱/۴	۹۳/۲	۱/۹	۹۳/۲	۱/۶	۹۴/۸	۱/۸	۹۶	۱/۹
دارای همسر	۰/۱	۹۰/۸	۰/۵	۹۰/۸	۰/۲	۹۱/۴	۰/۲	۹۲/۵	۰/۲	۹۴/۶
همسر فرزند	۵	۱/۸	۴/۹	۲/۲	۴/۹	۳/۲	۴/۱	۳/۶	۳/۱	۲/۴
پدر یا مادر	۰/۶	۱/۳	۰/۴	۰/۶	۰/۳	۰/۵	۰/۲	۰/۳	۰/۱	۰/۲
سایر	۱/۲	۴/۸	۱	۴/۵	۱/۳	۳/۳	۰/۸	۱/۸	۰/۵	۱
بی‌همسر	۶۱/۹	۳۵/۴	۵۱/۲	۳/۸	۴۵/۳	۴۸/۹	۵۲/۹	۵۶/۹	۴۹/۹	۶۰
به دلیل طلاق	۲۶/۵	۳۴/۴	۳۷/۵	۴۲/۹	۴۵/۸	۳۸/۳	۴۲/۵	۳۷/۲	۴۶/۵	۳۵/۵
پدر یا مادر	۲/۱	۱۱/۶	۲/۳	۷/۲	۱/۱	۴/۴	۰/۴	۱/۹	۰/۳	۱/۴
سایر	۹/۵	۱۸/۵	۹	۱۱/۹	۷/۷	۸/۳	۴/۲	۴/۱	۳/۳	۳

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

۳-۷- طلاق و مهاجرت

در جدول ۸ درصد افراد مهاجر به تفکیک وضع زناشویی دارای همسر و بی‌همسر به دلیل طلاق از سال ۱۳۶۵ تا سال ۱۳۹۵ نشان داده شده است. این نسبت برای هر دو جنس از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵ برای افراد دارای همسر بیشتر بوده است. به عبارت دیگر افراد دارای همسر بیشتر از افراد بی‌همسر به دلیل طلاق مهاجرت کرده‌اند. در سال ۱۳۹۰ این درصد برای زنان و در سال ۱۳۹۵ برای هر دو جنس برعکس شده است. شاید کاهش سن طلاق در این تغییر روند موثر باشد. چرا که افراد جوان‌تر تمایل بیشتری به مهاجرت دارند.

جدول ۸- درصد افراد دارای همسر مهاجر و بی‌همسر به دلیل طلاق مهاجر به تفکیک جنس ۹۵-۱۳۶۵

مشخصه جمعیتی	۱۳۶۵		۱۳۷۵		۱۳۸۵		۱۳۹۰		۱۳۹۵	
	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد
دارای همسر	۱۴/۴	۱۶/۸	۱۶/۶	۱۶/۳	۱۸/۸	۱۸/۴	۷	۷/۵	۵/۲	۵/۷
بی‌همسر به دلیل طلاق	۱۱/۲	۱۰/۷	۱۲/۹	۱۲/۱	۱۶/۶	۱۵/۶	۵/۴	۸	۵/۳	۶/۴

محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۹۵-۱۳۶۵

۴- بحث و نتیجه‌گیری

مروری بر یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که نرخ رشد جمعیت بی‌همسر به دلیل طلاق در بین سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ به پایین‌ترین سطح خود رسیده بود سپس بین سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ از رشد آن کاسته شد و در بین سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ شیب ملایمی پیدا کرده است. بیشترین نسبت افراد بی‌همسر به دلیل طلاق به افراد متأهل در استان‌های تهران، البرز و کرمانشاه در تمام دوره‌های سرشماری در بین استان‌ها هم برای مردان و هم برای زنان بیشترین نسبت داشته است. استان‌های چهارمحال و بختیاری، یزد، کهگیلویه و بویراحمد و ایلام، استان‌هایی هستند که در بیشتر این سال‌ها در پایین لیست این نسبت قرار داشته‌اند. این سطح هم برای مردان و هم برای زنان این استان‌ها صادق بوده است. نرخ رشد این نسبت بین سال‌های سرشماری برای برخی استان‌های مانند یزد، ایلام و مردان چهارمحال و بختیاری که سطح پایین‌تری در این نسبت داشتند بیشتر از سایر استان‌ها شده است.

نرخ بی‌سوادی در تمام سال‌های سرشماری مورد بررسی بین افراد بی‌همسر به دلیل طلاق کمتر از افراد دارای همسر بوده است. این روند برای هر دو جنس یکسان است. از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ سهم مردان بی‌همسر به دلیل طلاق از سطوح بالاتر تحصیلات به سطوح پایین‌تر تحصیلات تغییر یافته است. اما برای زنان در تمام دوره‌ها بیشترین سهم در اختیار افراد با تحصیلات عالی بوده است. این می‌تواند ناشی از توانایی اقتصادی زنان با تحصیلات عالی باشد که تمایل آنان را به ازدواج مجدد کاهش داده است. نرخ مشارکت مردان بی‌همسر به دلیل طلاق در دوره‌های مختلف سرشماری‌ها، اختلاف قابل توجهی با نرخ مشارکت مردان دارای همسر دارد. این نرخ در مردان بی‌همسر به دلیل طلاق بسیار کمتر از مردان دارای همسر است. در حالی که نرخ بیکاری مردان بی‌همسر به دلیل طلاق بسیار بیشتر از افراد دارای همسر است. این روند در تمام دوره‌های سرشماری از سال ۱۳۶۵ تا سال ۱۳۹۵ به همین صورت بوده است. به این ترتیب مردانی که به دلیل طلاق بی‌همسر هستند از نظر فعالیت در بازار کار مشکلاتی دارند. بیش از این‌که شاغل باشند بیکار هستند. شاید یک دلیل برای این که این مردان وارد ازدواج مجدد نشده‌اند وضعیت آنان در بازار کار باشد. اما برای زنان وضعیت به گونه دیگری است. نرخ مشارکت برای زنان بی‌همسر به دلیل طلاق بسیار بیشتر از زنان دارای همسر است. همچنین نرخ

بیکاری آنان نیز بیشتر از زنان دارای همسر است. این اعداد نشان می‌دهد که زنان بی‌همسر به دلیل طلاق به شدت نیازمند حضور در بازار کار هستند.

داده‌های سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵، نشان می‌دهد که مردان دارای همسر عموماً سرپرست خانوار هستند و این وضعیت در تمام سال‌های سرشماری به همین منوال بوده است. ولی مردان بی‌همسر به دلیل طلاق روند متفاوتی دارند. ۶۱/۸ درصد مردان بی‌همسر به دلیل طلاق در سال ۱۳۶۵ سرپرست خانوار بودند و تنها ۲۶/۵ درصد آنان فرزند خانوار بودند. اما طی این سال‌ها درصد مردان بی‌همسر به دلیل طلاق که سرپرست بودند کاهش یافته است و در سال ۱۳۹۵ به ۴۹/۸ درصد رسیده است. برعکس درصد مردان بی‌همسر به دلیل طلاق که فرزند بوده‌اند از ۲۶/۵ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۴۶/۵ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. یعنی مردان بعد از طلاق تمایل بیشتری پیدا کرده‌اند که به خانوار قبلی خود بازگردند.

در مورد زنان وضعیت متفاوت است. زنان دارای همسر به طور غالب همسر سرپرست خانوار معرفی شده‌اند. درصد زنان بی‌همسر به دلیل طلاق که در سال ۱۳۶۵ سرپرست خانوار بودند ۳۵/۴ درصد بوده است که به ۶۰ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. این نشان می‌دهد که زنان استقلال بیشتری در این سال‌ها کسب کرده‌اند و توانایی اداره زندگی خودشان را دارند. سهم زنان بی‌همسر به دلیل طلاق که فرزند خانوار معرفی شده‌اند تغییر زیادی در این سال‌ها نداشته است. اما سهم نقش این زنان به عنوان پدر یا مادر به شدت کاهش یافته است. این می‌تواند به این دلیل باشد که در سال‌های قبل زنان تمایل نداشتند خود را سرپرست خانوار اعلام کنند به طوری که فرزند پسر خود را گرچه سن کمی داشت به عنوان سرپرست خانوار معرفی می‌کردند. همچنین سهم سایر نسبت‌ها نیز کاهش یافته است. این موارد می‌تواند شامل خواهر یا برادر یا موارد دیگر باشد.

مرجع‌ها

- [۱] آزاد ارمکی، تقی (۱۳۸۹). جامعه‌شناسی خانواده ایرانی، تهران، نشر سمت.
- [۲] سازمان ثبت احوال کشور (۱۳۹۶). سالنامه آمارهای جمعیتی.
- [۳] سازمان ثبت احوال کشور (۱۳۹۷). سالنامه آمارهای جمعیتی.
- [۴] علی‌مندگاری، ملیحه؛ رازقی نصرآباد، بی بی حجه (۱۳۹۵). بسترهای اقتصادی موثر بر تصمیم‌گیری زوجین به طلاق، مطالعه موردی شهر تهران. پژوهش‌نامه زنان، سال هفتم،

- شماره سوم، صص ۱۴۵-۱۱۷.
- [۵] علی مندگاری، ملیحه؛ قاضی طباطبائی، محمود؛ ساداتی، سیدمحمد هانی (۱۳۹۵). آزمون مدل نظری - مفهومی تمایل زوجین به طلاق در شهر تهران. مطالعات جمعیتی، دوره، ۱، شماره ۱، صص ۶۱-۹۳.
- [۶] محمودیان، حسین؛ خدامرادی، حسام (۱۳۸۸). بررسی رابطه طلاق و توسعه اقتصادی و اجتماعی در شهرستان‌های کشور سال ۱۳۸۵. مطالعات امنیت اجتماعی، شماره ۲۳.
- [۷] مرکز آمار ایران، نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵.
- [8] Abbasi-Shavazi M.J., McDonald, P. and Hosseini-Chavoshi, M. (2009). *Revolution and Reproduction: The Fertility Transition in Iran*, Springer.
- [9] The trend of changes in the unmarried population due to divorce in the general population and housing censuses of Iran: 1986-2016.

ملیحه علی مندگاری

دکترای جمعیت‌شناسی

یزد، دانشگاه یزد، دانشکده علوم اجتماعی.

رایانشانی: m.alimondegari@yazd.ac.ir

فریاسادات بنی هاشمی

دکترای جمعیت‌شناسی

تهران، خیابان فاطمی، نبش رهی معیری، مرکز آمار ایران.

رایانشانی: f_banihashemi@hotmail.com